

Dominantan narativ više nije „da li će“ već „na koji način“ će region Zapadni Balkan postati deo Evropske unije, u Balkanskim dijalozima odlučili smo da više pažnje posvetimo pojedinačnim oblastima koja su ključna u ovom procesu.

U tom pogledu, nijedna se ne ističe po svojoj urgentnosti kao rešavanje pitanja pravedne energetske tranzicije. Ovo nije nova tema za Balkanske dijaloge naprotiv, ipak, radionica održana u Beogradu krajem novembra prva je u okviru Balkanskih dijaloga koja se bavila isključivo temom energetske tranzicije i, ujedno, prvi od „specijalizovanih“ Dijaloga koji će težište stavljati na pojedinačne oblasti od značaja za evropsku integraciju Zapadnog Balkana.

ENERGETSKI SEKTOR U KRIZI: Privrede Zapadnog Balkana nastavljaju da budu jedne od ugljenično najintenzivnijih na svetu. Za jednu jedinicu emisija ugljenika, proizvode tri puta manju ekonomsku vrednost u odnosu na prosek EU. Ovo stvara veliki rizik za krhke tržišne ekonomije i demokratske institucije.

Produžiti život postojećih termoelektrana na uglj i investirati u neophodne popravke zarobljava nas u niskoj efikasnosti i visokom ugljeničnom intenzitetu. Sa druge strane, propuštanje da se deluje produžava zagađenje i povećava rizik od tehničkih kvarova u meri koja dovodi u opasnost osnovnu sigurnost snabdevanja.

Nadalje, od 2024. godine većina, ako ne i sva, postrojenja na lignit neće moći da ispoštuju gornje granice emisija sumpor-dioksida prema Direktivi EU o velikim ložištima, koja je stupila na snagu 2018. godine u skladu sa obavezom iz Ugovora o Energetskoj zajednici. Direktiva reguliše nivoe emisije sumpor-dioksida (SO₂), oksida azota (NO_x) i prašine iz postojećih termoelektrana. Kao rezultat toga, postrojenja već ne rade predviđenim kapacitetima, došlo je do

Čisto, čistije

Jedno od mogućih i realno ostvarivih rešenja za prevazilaženje krize je u pristupanju Zapadnog Balkana Sistemu trgovine emisijama Evropske unije (EU ETS), ključnom mehanizmu klimatske politike Evropske unije. Pristupanje Zapadnog Balkana EU ETS-u je igra u kojoj svi dobijaju

Piše: **Luka Milovanović***

Produženje života postojećih termoelektrana na uglj i investiranje u neophodne popravke zarobljava nas u niskoj efikasnosti i visokom ugljeničnom intenzitetu

porasta tehničkih kvarova, a neke zemlje su izložene povremenim nestancima struje i političkim tenzijama oko povećanja tranzita.

Izveštaj o reformi i proširenju EU za 21. vek (izveštaj francusko-nemačke radne grupe) vladavinu prava postavlja kao vodeći princip reforme i proširenja EU, a nemogućnost vlada da ispune obaveze iz međunarodnog ugovora jedan je od ključnih neuspeha u pogledu vladavine prava. Štetne emisije sumpor-dioksida i čestica u vazduh i dalje izazivaju 1 od 10

prevremenih smrtnih slučajeva u regionu. Rezolucijom Generalne skupštine UN (2022) ovo predstavlja kršenje osnovnih ljudskih prava – prava na život.

Zaključak učesnika okruglog stola je da su jedini lek za „uspešno sprovedeno dezinveširanje u energetske sektor na Zapadnom Balkanu“ nove investicije. Međutim, situacija u tom pogledu je daleko od dobre. Potencijalni investitori se susreću s velikom nesigurnošću, jer ne postoji kredibilan investicioni okvir u energetske sektoru regiona. Sa druge strane, EU malo toga čini da ovaj problem ublaži.

Uprkos neslaganju ekspertske zajednice u regionu, koja upozorava na ozbiljnost i urgentnost situacije, EU je stava da će CBAM (Carbon Border Adjustment Mechanism – ugljenične carine) dovesti do dekarbonizacije, kao i da su postojeća sredstva dovoljna, samo su potrebne veće ambicije, do kojih će se doći kroz Integri-

Balkanski dijalozi

Inicijativa Balkanski dijalozi pokrenuta je 2019. godine sa idejom uspostavljanja konstruktivnog dijaloga u regionu Zapadnog Balkana o tome kako unaprediti regionalnu saradnju na putu ka integraciji u Evropsku uniju. Od samog početka inicijative, Fondacija BFPE za odgovorno društvo (sa svojim partnerima) teži kreiranju zajednice eksperata, aktivista i donosilaca odluka iz različitih oblasti voljnih da aktivno promovisu i rade na evropskoj integraciji regiona (o čemu ste mogli čitati u Novom Magazin u od 23. novembra). Ono što je bilo zajedničko svim prethodnim događajima je razgovor o širim regionalnim pitanjima, ali uvek fokusiranim na to kako prevazići zastoj na evropskom putu.

e, najčistije

sane nacionalne energetske i klimatske planove. Najavljeni Plan rasta za Zapadni Balkan pozitivan je znak, ali čak i da se polovina od najavljenih 6 milijardi obezbedi za energetske sektor, iako korisno, daleko je od dovoljnog za istinsku promenu.

BESPLATNE ALOKACIJE: Jedno od mogućih i realno ostvarivih rešenja za prevazilaženje krize je u pristupanju Zapadnog Balkana Sistemu trgovine emisijama Evropske unije (EU ETS), ključnom mehanizmu klimatske politike EU. EU ETS funkcioniše tako što postavlja

cenu na emisije CO₂ kako bi se destimulisalo korišćenje tehnologija koje intenzivno koriste goriva kao što je uglj, i istovremeno stvara velike prihode za vlade koje se koriste, na primer, za klimatsku akciju. Za svaku tonu emisija postrojenja u obuhvaćenim sektorima treba da kupe prava na emisiju ili dozvole EU, ekvivalentnih godišnjim emisijama CO₂.

U kontekstu Zapadnog Balkana, posebno je značajan Član 10c EU ETS Direktive koji predviđa odstupanje od opštih pravila licitacije za proizvodnju električne energije. Države članice sa nižim dohotkom

KLJUČ JE U DOGOVORU:
Balkanski dijalozi

Procene su da bi vrednost besplatnih alokacija bila nešto manja od 20 milijardi evra za period od osam godina, od početka 2026. do postepenog ukidanja 2034. Samo polovina toga postala bi dostupna za podršku investicijama, u suštini kao kolateralna

mogu da daju besplatne alokacije postrojenjima za proizvodnju električne energije, kako bi podržale investicije, odnosno modernizovale svoje energetske sektore. Inicijalno, Član 10c korišćen je za modernizaciju energetskih sektora zemalja centralne i istočne Evrope.

Sistem EU ETS će morati da postane deo Ugovora o Energetskoj zajednici. Suštinski element bi bio omogućavanje privremenih besplatnih alokacija, ali u svrhu dekarbonizacije. U skladu sa ovim je potrebna i dopuna člana 10c. Preduslov za besplatne alokacije je puna implementacija sistema za monitoring, izveštavanje i verifikaciju koje su već deo Ugovora o Energetskoj zajednici.

Procene su da bi vrednost besplatnih alokacija bila nešto manja od 20 milijardi evra za period od osam godina, od početka 2026. do postepenog ukidanja 2034. Samo polovina toga bi postala dostupna za podršku investicijama, u suštini kao kolateralna. Druga polovina će najverovatnije biti potrebna za pokrivanje emisija u ranim godinama primene dok stare neefikasne elektrane na lignit još budu u upotrebi. Kako se ove fabrike budu zatvarale, preostale besplatne alokacije u vrednosti od oko 10 milijardi evra postaju dostupnije za podršku novim investicijama.

WIN-WIN REŠENJE: Pristupanje Zapadnog Balkana EU ETS-u je igra u kojoj svi dobijaju. Time bi došlo do povećanja sigurnosti snabdevanja energijom; unapredila bi se generalna bezbednosna situacija, region bi se još bliže vezao za EU i time oslabio uticaj trećih strana; uz značajnu dekarbonizaciju, što EU približava ispunjenju Evropskog zelenog dogovora. Ako je Evropska unija zaista ozbiljna u svojim namerama o proširenju na Zapadni Balkan, a posebno ako je „fazno pristupanje“ pravac u kojem će ovaj proces ići, prijem regiona u EU ETS mogao bi da potvrdi kredibilitet nove strategije o proširenju i povratu poljuljano poverenje u Uniju. **Z**

**Autor je programski koordinator u Fondaciji BFPE za odgovorno društvo*